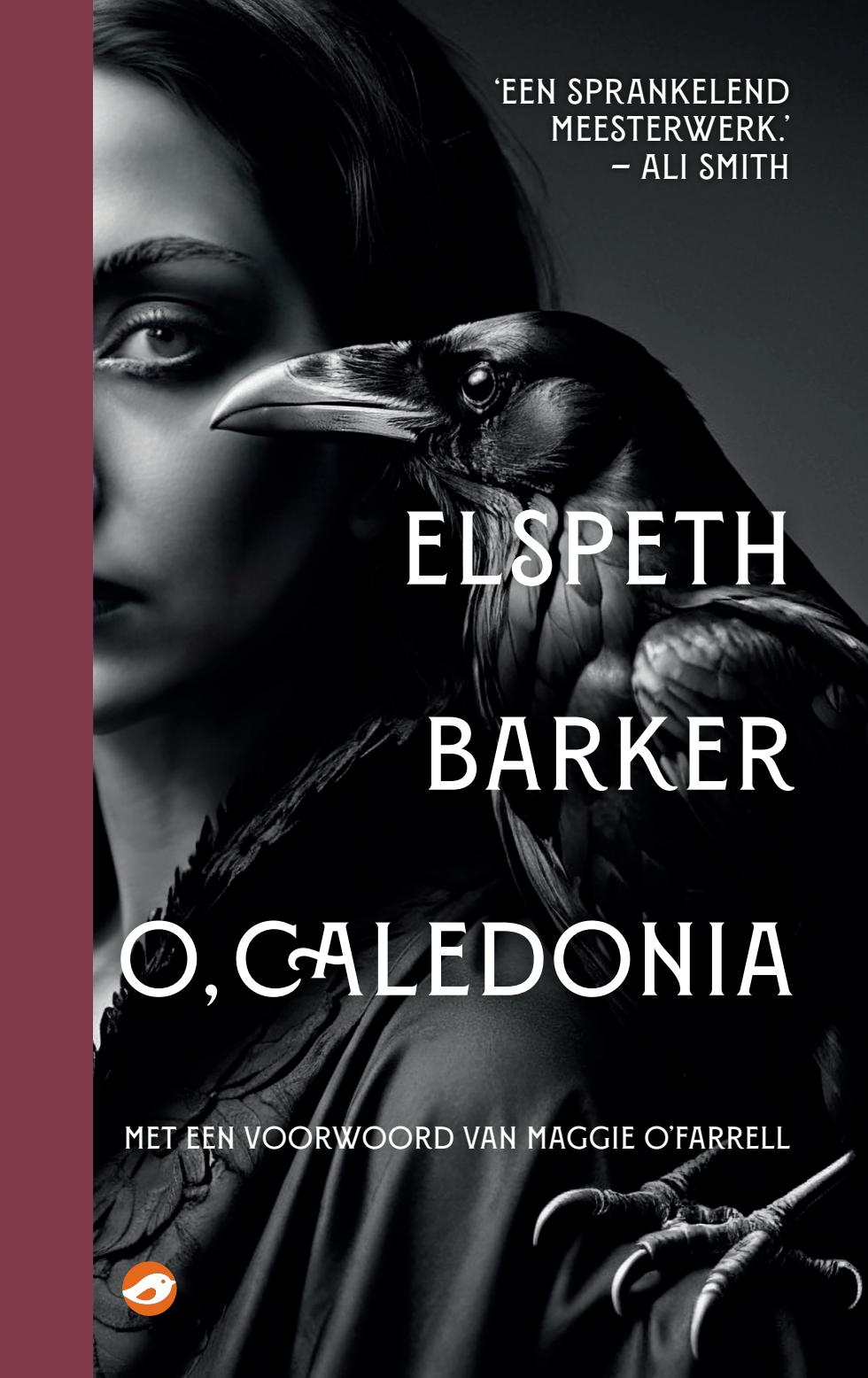

'EEN SPRANKELEND
MEESTERWERK.'
– ALI SMITH

ELSPETH
BARKER
O, CALEDONIA

MET EEN VOORWOORD VAN MAGGIE O'FARRELL

Onder aan een imposante stenen trap, gekleed in haar moeders avondjurk van zwart kant, in de verwrongen houding die duidt op moord, ligt Janet. Aldus eindigen de zestien jaren van Janets korte leven. Een leven dat ze heeft doorgebracht in een tochtig Schots kasteel, waar maar geen rozen willen bloeien. Een leven waarin de mensen Janet voortdurend verkeerd begrijpen en ze zich moet wenden tot dieren, tot boeken, tot haar eigen ongetemde, wonderlijke verbeelding. Het familiemotto – *moriens sed invictus* (stervend maar onoverwonnen) – is een toepasselijk grafschrift voor de ongetemde en dappere Janet, wier vurige vastberadenheid om trouw te blijven aan zichzelf haar tot een van de onvergetelijkste heldinnen van de hedendaagse literatuur maakt.

ELSPETH BARKER (Edinburgh, 1940–2022) debuteerde in 1991 op 51-jarige leeftijd met *O, Caledonia*. De roman werd bekroond met zowel de RSL Winifred Holtby Prize, als de Scottish Book Prize en de David Higham Prize, en haalde de shortlist van de Whitbread Prize. Barker werkte als journalist en docent Latijn en leidde een bohemien leven tot haar overlijden op 81-jarige leeftijd. *O, Caledonia* werd vertaald door Lisette Graswinckel.

www.uitgeverijorlando.nl

‘Een poëtische en gloedvolle beschrijving van het leven van een opgroeiend meisje. De woorden zingen in hun zinnen. Er wordt een wereld opgeroepen die zweemt naar de gezusters Brontë en Edgar Allen Poe.’
– *The Times*

‘Volstrekt origineel [...] zowel hartstochtelijk intens als vilein geestig. De lezer ervaart pure vreugde op elke pagina.’
– *The Independent*

‘Poëtisch en tragikomisch [...] Subliem.’
– *Independent on Sunday*

ELSPETH BARKER

O, Caledonia

Vertaald uit het Engels door
Lisette Graswinckel

uitgeverij
ORLANDO

De uitgever ontving voor deze uitgave in het kader van Schwob.nl een subsidie van het Nederlands Letterenfonds

De vertaler ontving voor deze vertaling een project-subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 1991 Elspeth Barker

Oorspronkelijke titel *O Caledonia*

Oorspronkelijke uitgever 1991 Hamish Hamilton Ltd,
Londen / 2021 Weidenfeld & Nicolson, een onderdeel
van The Orion Publishing Group Ltd, een Hachette UK
Company

© 2025 Nederlandse vertaling Lisette Graswinckel en
Uitgeverij Orlando bv, Amsterdam

© 2021 Introductie Maggie O'Farrell

Omslagontwerp Joyce Zethof

© Foto auteur Jane Bown

Zetwerk Pre Press Media Groep

ISBN 9789083489407

NUR 302

www.uitgeverijorlando.nl

JANET

Halverwege de imposante stenen trap die uit de schemerige en gewelfde hal van Auchnasaugh oprijst, bevindt zich een slank glas-in-loodraam. Genesteld in de punt van zijn gotische boog zit een rond paneel, waarin een witte kaketoer, zijn borst met een pijl doorboord, in doodswijm valt. Rondom de rand, vervlochten met spitse groene bladeren en kronkelende takken, slingert het motto: MORIENS SED INVICTUS, stervend doch onoverwonnen. Overdag dringt weinig licht door dit raam naar binnen, maar op vroege winteravonden, als de zon net boven de rug van de zich aan de horizon verheffende heuvels uit piept en vrijwel onmiddellijk in de kwijnende verte van de *glen* weer ondergaat, verspreidt het een onaardse luster. Priemende banen karmozijnrood, groen en blauw, wemelend van wervelende stofdeeltjes, storten transparante kleurvlokjes over de koude, grijze treden uit. 's Nachts, als de maan hoog aan de hemel staat, straalt ze door de stervende kaketoer naar binnen en werpt zijn bloeddruppels als een keten van robijnen op de tegels van de hal. Hier op deze plek werd Janet gevonden, vreemd uitgedost in haar moeders avondjurk van zwart kant, neergevallen in de verwrongen houding die duidt op een bloeddorstige moord.

Ze werd op het dorpskerkhof begraven naast een grafsteen waarop stond:

*Kauwgom kauwend kwam ik aan m'n eind
M'n ma ontried het mij, maar ik was eigenwijs*

Janets ouders hadden een verhevener locatie geprefereerd, maar de begraafplaats raakte vol en bovendien, benadrukte de dominee, was er niet vooruit geboekt. Ze hadden lang geleden al een plekje voor hun eigen laatste rustplaats gereserveerd bij een kerkje midden in de hoge heidevelden. Ook daar was voor Janet amper ruimte, en bovendien konden ze het onder de gegeven omstandigheden niet opbrengen haar bij zich te dulden. Wie weet zou haar rusteloze geest de hunne tot in de eeuwigheid met rechtvaardigingen bestoken of, nog erger, met beschuldigingen. Ze had hun leven vergald; laat haar nu niet ook hun dood vergallen. En zo, nadat haar moordenaar levenslang achter slot en grendel was verdwenen en haar graf met gras was begroeid, werd Janets naam niet langer genoemd door degenen die haar het best hadden gekend. Ze moest vergeten worden.

Een poosje leefde ze voort in de herinnering van haar kauwtje en speurde hij onvermoeibaar naar haar. Hoog boven de glen zweefde hij, turend naar de bossen waarin ze vroeger paardreed. Hij dook omlaag naar de verdiepte tuin achter het terras; daar, in de zeldzame zomerwarmte, toen de azalea's geurden, had ze hem alle bosaardbeitjes gevoerd die aan de voet van de muur tussen de klimop groeiden, zonder er nog wat voor haar familie te bewaren. Over de achterweg vloog hij naar de vervallen paardenstal

en weer terug naar het kasteel, waar hij tegen de ramen op fladderde en tussen de hoge, verborgen schoorsteenpotten rondhipte, en waar hij zijn speurende kopje in de ene na de andere pot boog en zich de furieuze reacties en straf-expedities van de daar gevestigde kauwenkolonies op de hals haalde. Elke avond keerde hij terug naar haar kale kamer om er te rusten. Zijn huis was het enige wat er nu nog in stond. Voorheen had hij zich altijd op de rand van Janets bed genesteld, maar nu zocht hij hier beschutting en viel eenzaam en alleen in slaap. Naar eten taalde hij niet langer en hij kwam niet meer bij het gezin aan tafel zitten om zijn snavel in de mosterd te steken, de lepels te reorganiseren en argeloos door bergen gehakt met kool te hippen. Ten slotte, ontroostbaar, vloog hij zich als een kamikazepilootje tegen de dikke muren van Auchnasaugh te pletter. Janets zusjes vonden hem, een hoopje zompige veren in een plas, en begroeven hem. Ze vergoten bittere tranen om hem, maar ook om Janet, nu wel, al waren ze wijs genoeg dit niet hardop te zeggen.

Hierna ging ze enkel nog over de tong van de waarzegsters, de viswijven, de vroedvrouwen en de kwaadspreeksters in een oneindige litanie van beschuldigingen, want iemands schuld moest het zijn, en niemand kon het de moordenaar kwalijk nemen. Hun stemmen jammerden en dreinden, venijnig als de ijzelwind die hun hoofddoek voor hun gezicht zwiepte als ze ineengedoken bij de bushalte stonden, guur als de wind die hagel door de schoorsteen spuwde als ze op zondagmiddag de thee gebruikten in de koude zitkamers van afgelegen pachtboerderijtjes, waar naast een tikkende klok de Bijbel openlag en op bepoederde onderleggers een verzameling fruitrots-

jes met grimmig verkooolde krenten sinister lag te fonken. Zodoende legden ze de schuld bij de moeder, die het meisje al die boeken had laten lezen: 'Dat is ongezond voor zo'n kind'; ze legden de schuld bij de vader vanwege zijn onderwijsopvattingen; ze legden de schuld bij alles en iedereen, maar werden het uiteindelijk over één ding gloeiend eens: 'Het meisje heeft het geheel en al aan zichzelf te danken.' Het onderwerp verloor zijn bekoring en werd ten grave gedragen ten faveure van de levenden, die een onuitputtelijke bron voor vervolging zijn.

HOOFDSTUK EEN

De zestien jaren van Janets leven begonnen tijdens de oorlog op een in mist gehulde winteravond in Edinburgh. Haar vader kwam thuis op verlof en blikte in de blauwe mand. Hij beende naar het raam en keek uit over het onopvallende pleintje met georgiaanse huizen en de sneeuw die van de kale bomen drupte. 'Ze is niet veel groter dan een kat,' zei hij.

Hij keerde terug naar de oorlog, en Janet en haar moeder trokken in bij zijn ouders aan zee. Het huis was een vierkante edwardiaanse pastorie, vochtig, donker en ongeïfelijk zoals alle Schotse huizen, maar goed bestand tegen de zeewinden, aan de landzijde voorzien van een prachtige voortuin en behept met een doolhofachtig gevoel van geborgenheid dankzij meanderende plavuizen gangen, groen gecapitonneerde deuren en elektrisch verlichte kamers. Hier schreef opa zijn preken, deed zijn papegaai zijn uitlatingen en sloten de verduisteringsgordijnen 's avonds de strijdende wereld buiten. De kinderkamer op zolder keek uit op zee en Janet sliep met op de achtergrond het geloei van misthoorns over de ijskoude wateren. Over haar plafond gleed de lichtbundel van de vuurtoren, een machtige bewaker. Als ze 's ochtends wakker werd, hoorde ze de meeuwen krijsen. Iemand gaf haar een bloem van

paarse zijde, die ze door de spijlen van haar wieg naar zich toe zag groeien. Opdoemend uit de wazige verte overlaptten zijn bloembladjes elkaar in alle tinten mauve, violet en heliotroop. Dat het een bloem was, wist ze destijds niet, maar terwijl ze ernaar lag te kijken en de dagen verstreken, vatte ze een vurige liefde op voor de kleur paars, die haar nooit zou verlaten. Haar eerste herinnering was er een van betovering.

En zo groeide het kindje groter, omringd door haar adorerende grootouders, haar bezorgde moeder en Nanny in haar blauw bedrukte uniform; Nanny die de wijsheid in pacht had en de continue rivaliteit tussen Ningning de grootmoeder en Vera de moeder beheersbaar kon houden. Toen Janet veertien maanden oud was, werd haar broertje Francis geboren en hierdoor veranderde het machtsevenwicht, want nu kon Ningning Janet bij zich hebben en Vera Francis, één baby per persoon en een zeer bevredigende stand van zaken. Opa kwam stralend uit zijn studeervertrek tevoorschijn, want in de blauwe mand lag de rechtmatige erfgenaam. Vera's pedante vriendin Constance schreef ter felicitatie: 'Er bestaat geen machtiger ingrediënt van menselijke trots dan de voortbrenging van een mannelijke spruit.' Ningning zei dat ze voor spruiten wel naar de groenteboer ging. Nanny, die altijd wel een deprimerend gezegde paraat had, zei dat hoogmoed voor de val kwam. Niettemin tonen foto's van de doopplechtigheid een gelukkige familiegroep, slechts lichtjes ontsierd door Janets wijdopen zwarte mond. Ze brulde het uit omdat de fotograaf haar duim uit zijn comfortabele positie tegen haar verhemelte had geplukt. Nanny stond met een zuur gezicht op de achtergrond.

In die tijd zaten er veel Poolse officieren in het dorp. Het Marine Hotel was voor hen gevorderd. Ze waren populair bij eenzame jonge vrouwen en bij wuft aangelegde echtgenotes, met als gevolg dat sommigen na de oorlog bleven om te trouwen en anderen jonge vrouwen achterlieten die nog eenzamer waren dan tevoren, als alleenstaand moeder met kleine kinderen in de onverbiddelijke kilte van een calvinistisch milieu. Er werd voor deze ongehuwde moeders een tehuis geopend dat naar Janets grootvader werd vernoemd, een eer waarvoor hij volgens de familie had moeten bedanken. Hij snoerde iedereen de mond door te verwijzen naar Maria Magdalena.

De pastorie werd druk bezocht door mensen die met opa in zijn studeervertrek kwamen praten, en op vrijdagavonden gaf Ningning vaak een bescheiden dinertje: bescheiden vanwege de oorlogsbeperkingen, maar uitbundig van karakter. Nanny keurde deze gebeurtenissen hartgrondig af en vertrok nog vroeger dan gebruikelijk met haar stenen warmwaterkruik naar bed. Rond bedtijd was ze een schrikwekkende figuur als ze in haar grote witte flanellen nachthemd door de keuken banjerde. Haar haar, dat ze overdag in een strakke knot droeg die stikte van de spelden, zwaaide 's avonds in een kronkelende vlecht over haar rug. 'Daar komen tranen van,' mopperde ze dan terwijl ze flink kabaal maakte met de waterketel om het geluid van lachende stemmen en, wat erger was, klinkende glazen te verdringen; en: 'Sommigen zouden beter moeten weten, *aye*,' als ze met wapperend hemd de trap op klostte naar de kinderkamer en zich met het oudere-damesblad *The People's Friend* in haar kraken-de bed nestelde, waarna de scherpe geur van het peper-

muntsnoepje waarop ze wrokkig sabbelde de koude lucht doordrenkte.

Op een vergelijkbare avond was opa de deur uit naar een bijeenkomst en maakte Vera een fietstocht door Schotland op zoek naar andere woonruimte, ergens ver weg van haar schoonmoeder. Ningning had een stel Poolse officieren te eten gevraagd. Afgezien van vrolijke weduwen waren Poolse officieren de gasten aan wie Nanny de grootste hekel had. Die avond lag ze lang wakker, luisterend naar het gelach in de verte en denkend aan de genuttigde hoeveelheden duivelse, kleurloze sterkedrank die Polen altijd bij zich droegen, zelfs zichtbaar in de zak van hun uniform. Zingen deden ze ook: 'En daar zat geen psalm bij,' zou ze later zeggen. Ten slotte hoorde ze Ningning de keuken binnenlopen en de ketel vullen. Ze hoorde dat ze hem op het fornuis zette. Ze zouden nu wel gauw vertrekken. Ze sliep al bijna toen ze wakkerschrok van een geur alsof er iets aanbrandde. Met bollend hemd rende ze naar beneden en trof in de stomende keuken de drooggekookte ketel op het vuur en Ningning dood op de vloer. Een hartaanval. Aan de andere kant van de hal, achter de eetkamerdeur, ging het feestgedruis onverdroten door.

Janet had geen weet van Ningnings dood, omdat ze haar bleef zien als ze hand in hand de trap opliepen of als ze door de zonovergoten tuin naast haar wandelde over het lange pad tussen lage, geurige buxushagen naar de frambozenstruiken, waarbij ze de gonzende bijenkorven zo vlug mogelijk voorbijliepen. Op een dag stonden ze samen in de plantenkas onder de welig tierende tomatenranken. Ningning plukte een piepklein, felrood to-

maatje en liet het schattend, koesterend, over haar handpalm rollen. Daarna gaf ze het aan Janet om vast te houden. De bladeren dompelden hen in warm onderwaterlicht, smorend en scherp van geur. Als Janet en Francis overdag buiten speelden, werd er om twaalf uur een gong geluid om hen voor hun middagslaapje binnen te roepen, en vlak voordat ze die gong hoorden, zwaaide Ningning naar hen vanachter haar slaapkamerraam. Op een dag kwam Vera hen buiten halen omdat de gong kapot was. Ze zag Janet zwaaien en vroeg waarom ze dat deed. Dit was het moment waarop Janet te horen kreeg dat Ningning voorgoed was heengegaan. Daarna zag ze haar niet meer.

Francis werd haar lieveling. Ze hield van de aanblik van zijn baret op zijn ronde hoofd, boven zijn ronde toet. Ze hield van zijn mollige lijf, stevig ingepakt tegen de winterkou in een jas, maillot en slobkousen. Ze hield van zijn geschater om haar grapjes en van zijn glimmende ogen om gedeelde binnenpretjes. In de tuin stond een oude goudenregen met een gerimpelde, satijnen bast. Daar, in een spleet van de stam, vond Janet een handvol mooie gestreepte schelpjes, die ze mee naar binnen nam om ze na hun middagslaapje aan Francis te geven. Ze legde ze voorzichtig naast haar kussen. Zodra ze wakker werd, stak ze haar hand uit naar de plek waar ze lagen. Ze waren verdwenen. In plaats daarvan kropen er griezelig gehoornde bestjes buigend en strekkend en met stille vastberadenheid ploeterend over de pieken en dalen van haar dekens, en wierpen daarbij monsterlijke silhouetten in het licht dat door de gordijnen schemerde. Doodsbang gilde ze om Ningning, die niet kwam. Nanny kwam wel

en werd boos. 'Je bent een smeerpots, Janet, dat je van die vieze beesten mee naar binnen neemt.' Ze gooide ze uit het raam.

En toen was er een nieuwe baby: rood aangelopen, zwartharige Rhona. Nanny en Vera waren er druk mee. Francis en Janet werden 's ochtends naar de tuin en de natte gevallen blaadjes verbannen. Ze banjerden rond en vulden en leegden met eindeloos geduld een houten kruiwagentje. Als de zon scheen, tuurden ze naar de scheuren in de wolken, speurend naar glimpen van God. Nanny had hun verteld over Gods wakende en straffende aanwezigheid en over zijn verblijfplaats. Janet droomde dat ze naar de hemel ging, via een ladder op het strand de blauwe lucht in. Boven aangekomen werd ze begroet door God, die een gestreept slagersschort droeg. 's Middags trok Nanny haar jas aan en zette haar vilten hoed op, die ze met een overdaad aan fonkelende hoedenspelden aan haar hoofd vastpinde, en nam hen mee uit wandelen, ieder aan één kant van de kinderwagen met daarin plat op haar buik de baby. Als Francis moe werd, mocht hij op de rand van de kinderwagen zitten, maar Janet moest doorlopen.

'Je bent nu een grote meid.' Ze wilde geen grote meid zijn. Het leek alsof ze werd gestraft voor iets wat buiten haar wil en medeweten om was gebeurd. Haar moedeloze voeten voorzagen mijlenverre wandeltochten, eindeloze stoepen, een levenslange aaneenschakeling van straten. De manufacturenwinkel bood enige troost. De olieachtige geur van de petroleumkachel en de schone geur van stapels linnengoed en rollen stof schiepen een prettige, geordende omgeving. Achter de lange, donkere toonbank

stonden hoge vitrinekasten met daarin glimmende klosjes garen in alle kleuren. Janet keek gefascineerd naar de roestbruine tinten die overliepen in oranje, in koraalrood en haast onmerkbaar in alle soorten roze, naar de warme glorie van karmozijnrood en de heilige luister van alle schakeringen paars. Welke kleur paars vond ze de mooiste? Ze had haar hele dag kunnen besteden aan het beantwoorden van die vraag.

Op dat moment zag ze de grijze, gebreide ezel. Hij stond op de toonbank. Haar hart maakte een sprongetje. Zijn stevige, kubusvormige lijf deed haar aan Francis denken. Ze wilde hem platknuffelen, ze wilde hem voor altijd houden. Zijn dromerige, lieve snoet en hangoren vertelden haar dat hij, net als zij, liever stilstond dan stevig doorstapte. Ze smolt haast van verlangen. Elke avond dacht ze voordat ze in slaap viel aan de ezel en vulde haar hardop gesproken gebeden aan met een stilzwijgende coda, waarin ze God smeekte haar de ezel te bezorgen. Ze informeerde de volwassenen over haar hartenwens, maar kreeg te horen dat het niet haar verjaardag was en dat die nog een hele poos op zich zou laten wachten. Een hele poos. Stel dat iemand anders hem voor die tijd kocht? Maar elke keer dat ze de manufacturenwinkel bezochten, stond de ezel daar, en Janet begon te geloven dat God hem voor haar bewaarde. Op een middag ging het tuinhek open en kwam er een vrouw aanlopen. Ze hield de grijze, gebreide ezel vast. Janets hart sloeg een slag over, waarna ze overspoeld werd door een grote golf van geluk, dankbaarheid en geloofsijver. Glimlachend en met uitgestrekte handen schreed ze op de bezoekerster af. Ze kon niet spreken, maar wel horen: 'Hoe maakt je moeder het, Janet? Ik

heb een cadeautje meegenomen voor jullie lieve baby. Ik zag hem in het voorbijgaan in de winkel en kon hem niet weerstaan.'

Later op die dag, toen Rhona in haar kinderwagen in de tuin lag te slapen, voerden Janet en Francis de ene na de andere karrenvracht kletsnatte blaadjes aan, waaronder ze haar met nijvere hand bedolven. Hierna haalden ze aarde uit de klamme bloemperken, met hun kluitjes ruisende, sepiakleurige stelen, en strooiden handenvol aardklonten boven op de bladeren. Hijgend van inspanning sjouwden ze de hele middag op en neer. Ten slotte was Rhona dan eindelijk niet meer te zien, zelfs haar silhouet was weggevaagd. Ze was stil; ze was uitgewist. Janet had de kinderwagen ook graag aan het zicht onttrokken, achter in de tuin, want nu had niemand hem meer nodig, maar ze kreeg hem niet van de rem. Ze ging naar binnen om haar moeder het belangrijke nieuws te vertellen: 'Een gemene rat heeft je baby begraven. Ze is er niet meer.'

Later, aan de thee in de kinderkamer, lachte de baby, die ongedeerd onder haar grafheuvel vandaan was gekomen, aandoenlijk en onpartijdig naar Nanny, Vera, opa en haar beulen. De grijze ezel, uitiem onbereikbaar, stond op de hoge kast. Janet en Francis hadden een pak op hun broek gekregen. Ze waren in diepe ongenade gevallen, waren onbetrouwbaar gebleken. Het kon Janet niets schelen. Een splinter, een piepklein scherfje ijskristal, was in haar hart gedrongen en had zich daar genesteld.